

WYDATKI KONSUMPCYJNE GOSPODARSTW DOMOWYCH Z DZIEĆMI NA UTRZYMANIU

Miesięcznik „Polityka Społeczna” 7/2005. Powielanie,
przedrukowywanie oraz rozpowszechnianie bez wiedzy
i zgody Redakcji PS zabronione.

WSTĘP

Na konsumpcję w gospodarstwach domowych wpływ wywiera złożony układ czynników o charakterze przyrodniczym, w tym zwłaszcza demograficznym, jak również ekonomicznym oraz społecznym. Uwarunko-

Marlena Piekut

Wacław Laskowski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

wania demograficzne to m.in. faza cyklu życia rodziny oraz liczebność gospodarstwa domowego. Z jednej strony wielkość gospodarstwa wpływa na powstawanie efektów skali gospodarowania, z drugiej zaś cechy demograficzne członków tego gospodarstwa wyznaczają hierarchię potrzeb konsumpcyjnych¹.

Efektom funkcjonowania każdego gospodarstwa domowego jest zaspokajanie potrzeb wszystkich jego członków, potrzeby zaś realizowane są głównie poprzez rynek i obrazują je bieżące wydatki gospodarstwa domowego. Podejmując decyzję, które potrzeby mają być zaspokajane, gospodarstwa domowe dzielą swój miesięczny budżet. Przybliżone informacje o tym jak dzielą, podaje Główny Urząd Statystyczny, dzięki badaniom budżetów gospodarstw domowych. Dane przedstawione w pracy dotyczą 2003 r. i przeprowadzono je na grupie 32 452 gospodarstw domowych.

DOCHODY I WYDATKI GOSPODARSTW A LICZBA DZIECI W RODZINIE

Liczebność gospodarstwa domowego wpływa na wielkość dochodu przypadającego na osobę i w efekcie możliwości nabywcze jego członków². Wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie domowym rośnie konsumpcja łączna, przy spadku konsumpcji na poszczególnych jej członków.

Im większa liczba osób w gospodarstwie, a szczególnie liczba osób utrzymywanych (np. dzieci), tym mniejszy dochód do dyspozycji w przeliczeniu na członka gospodarstwa. Wraz z liczebnością gospodarstwa rośnie konsumpcja łączna pewnych dóbr, na przykład: żywności, odzieży i obuwia, wyposażenia w niektóre dobra trwałego użytku. Jednak zwiększenie tej liczebności nie musi potęgować zwiększonego zapotrzebowania na takie dobra, jak: pralki, zmywarki, chłodziarki, abonament telefoniczny, samochód³.

W 2003 r. w strukturze gospodarstw w Polsce rodziny z jednym dzieckiem stanowiły 23,5%, z dwojgiem – 19,5%, z trojgiem – 6,6%, z czworgiem – 1,9%, a z pięciorgiem i więcej dzieci – 0,9%. Gospodarstw bez dzieci było 47,6%.

Najwyższe dochody przypadające na gospodarstwo dotyczyły rodzin z pięciorgiem, a następnie z dwojgiem dzieci (tab. 1). Trzecie miejsce zajmowały gospodarstwa z jednym dzieckiem. Najmniejsze dochody były w gospodarstwach z czworgiem i sześciorgiem dzieci. Łączne dochody gospodarstw bez dzieci były niższe niż w gospodarstwach z dziećmi. Gospodarstwa bez dzieci to często gospodarstwa utrzymujące się z emerytur czy rent. Świadczenia te są niższe od dochodów osób czynnych zawodowo.

Wraz ze wzrastającą liczbą dzieci dochody w przeliczeniu na osobę zmniejszają się. Jest to wynik wzrastającej liczby osób utrzymywanych do utrzymujących, czyli zarabiających. W gospodarstwach z jednym dzieckiem dochody w przeliczeniu na osobę były niższe o 24%, w gospodarstwach z czwor-

giem dzieci – o 65%, a z siedmiorgiem – o 75% w porównaniu z gospodarstwami bez dzieci.

Tabela 1. *Przeciętne miesięczne dochody i wydatki gospodarstw domowych w 2003 r. w zależności od liczby dzieci w gospodarstwie, w zł*

Liczba dzieci	Dochód gospodarstwa ogółem	Dochód na osobę	Łączne wydatki	Wydatki na osobę
0	1800,7	1001,3	1721,1	978,9
1	2408,0	762,8	2253,9	723,6
2	2487,3	592,0	2328,0	557,7
3	2356,6	446,3	2259,4	430,3
4	2215,3	347,4	2136,4	335,8
5	2508,0	333,1	2264,2	304,7
6	2147,9	252,6	2204,4	260,7
7	2269,9	246,2	2027,2	221,5
Ogół grup	2127,4	810,1	2012,7	782,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Bazy Danych GUS 2004.

Najwyższe łączne wydatki gospodarstw domowych dotyczyły rodzin z dwojgiem i z pięciorgiem dzieci (tab. 1). Kolejne miejsca zajmowały gospodarstwa z jednym oraz z trojgiem dzieci. Najmniej wydawały gospodarstwa z czworgiem i siedmiorgiem dzieci. Wydatki gospodarstw bez dzieci były najniższe.

Natomiast wydatki w przeliczeniu na osobę były najwyższe w gospodarstwach bez dzieci. Wzrost liczby dzieci w rodzinie powoduje spadek wydatków w przeliczeniu na osobę.

WYDATKI GOSPODARSTW A LICZBA DZIECI

Wraz ze wzrastającą liczbą dzieci w gospodarstwie zwiększają się łączne wydatki na żywność, przy spadku pozostałych wydatków (tab. 2). Wyjątek stanowią gospodarstwa z dwojgiem dzieci, których wydatki na takie dobra, jak: transport i łączność, rekreacja i kultura oraz odzież i obuwie, są wyższe niż w gospodarstwach z jednym dzieckiem.

Łączne wydatki na żywność w gospodarstwach z jednym dzieckiem były wyższe o 30% w porównaniu z gospodarstwami bezdzietnymi, a w gospodarstwach z pięciorgiem i więcej dzieci wartość ta była większa ponad dwukrotnie.

Wzrost liczby dzieci powoduje nieznaczny spadek łącznych kosztów utrzymania i wyposażenia. Gospodarstwa bez dzieci ponoszą niższe koszty związane z mieszkaniem w porównaniu z gospodarstwami z trojgiem i mniej dzieci, natomiast wyższe niż gospodarstwa z czworgiem i więcej dzieci.

Tabela 2. *Przeciętne miesięczne wydatki gospodarstw domowych w zależności od liczby dzieci w 2003 r., w zł*

Liczba dzieci	Żywność, napoje bezalkoholowe	Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	Transport i łączność	Rekreacja i kultura	Odzież i obuwie	Zdrowie	Alkohol i wyroby tytoniowe	Higiena osobista	Restauracje, hotele	Edukacja
0	459	487,4	207,6	97,6	69,8	111,9	51,1	39,4	25,6	7,7
1	597	561,5	333,2	159,0	131,2	84,5	65,9	67,6	42,4	53,2
2	673	545,9	339,0	182,2	144,1	78,7	64,4	65,0	41,3	61,1
3	745	501,3	321,3	149,5	144,1	74,7	59,9	57,4	33,8	53,8
4	833	455,2	254,8	120,8	120,0	60,6	55,1	50,5	33,6	39,3
5	918	459,2	251,5	151,5	110,0	62,5	59,6	54,5	54,5	29,5
6	944	569,2	203,2	114,8	111,9	41,1	46,9	39,8	62,1	17,7
7	944	422,3	132,2	144,5	104,9	26,0	45,0	42,0	90,3	16,2

Źródło: Jak w tab. 1.

Wydatki na transport i łączność w gospodarstwach z trojgiem i mniej dzieci są ponad półtora-krotnie większe niż w gospodarstwach bez dzieci; podobnie jest z wydatkami na rekreację i kulturę oraz na higienę osobistą.

Szczegółowa analiza wydatków konsumpcyjnych dowodzi, że wraz ze wzrastającą liczbą dzieci, choć wydatki w skali całego gospodarstwa rosną, to zmniejszają się w przeliczeniu na osobę. Wydatki na żywność są najwyższe w gospodarstwach bez-

dzielnym, a w gospodarstwach o licznych potomstwie obniżają się (odpowiednio w gospodarstwach z jednym dzieckiem są mniejsze o 27%, z dwojgiem – o 37%, a z trojgiem – o 43%) (tab. 3). Wynika to zapewne z mniejszego zapotrzebowania ilościowego dzieci niż dorosłych. Jednak należy pamiętać o tym, że dzieci potrzebują żywności o szczególnie wysokiej jakości, co podwyższa jej koszty. Liczne badania dowodzą, że w gospodarstwach wielodzietnych często brakuje na zaspokajanie nawet podstawowych potrzeb.

Tabela 3. *Przeciętne miesięczne wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych w 2003 r. w zależności od liczby dzieci w gospodarstwie na osobę, w zł*

Liczba dzieci	Żywność	Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	Transport i łączność	Zdrowie	Odzież i obuwie	Alkohol i wyroby tytoniowe	Higiena osobista	Rekreacja i kultura	Restauracje, hotele	Edukacja
0	233,0	236,2	113,7	65,8	39,2	27,5	22,8	17,2	17,4	4,6
1	170,5	144,5	107,2	26,8	42,5	20,7	21,9	18,0	14,7	17,9
2	146,9	104,4	80,9	18,5	34,8	15,2	15,7	13,9	10,4	15,0
3	131,8	77,1	61,6	14,0	27,5	11,2	11,0	8,4	6,7	10,4
4	123,1	57,6	39,9	9,4	18,8	8,5	8,0	4,5	5,5	6,3
5	116,5	49,9	33,9	8,2	14,9	8,1	7,4	6,1	7,3	4,1
6	106,0	40,8	23,5	4,9	13,2	5,5	4,7	2,6	7,6	2,1
7	98,1	32,4	14,3	2,9	6,2	4,9	4,6	3,8	10,1	1,8

Źródło: Jak w tab. 1.

Wydatki na użytkowanie i wyposażenie mieszkania to drugie pod względem wielkości wydatki ponoszone przez gospodarstwo domowe, które zdecydowanie obniżają się wraz ze wzrostem liczby dzieci. Wynika to z tego, że wzrost liczebności gospodarstwa nie powoduje znacznego zwiększenia opłat za ogrzewanie, prąd czy czynsz.

Łączność i transport to kolejna pozycja w wydatkach gospodarstw, zmniejszająca się wraz ze zwiększoną dzietnością w rodzinie. Obecność jednego dziecka w gospodarstwie nie wpływa zbytnio na obniżenie tych wydatków w porównaniu z gospodarstwem bezdzietnych (spadek o 6%), natomiast pojawienie się drugiego dziecka zmniejsza je już o 29%.

Wydatki związane z ochroną zdrowia są zdecydowanie wyższe w gospodarstwach bez dzieci, co wiąże się z lepszym stanem zdrowia dzieci niż osób dorosłych. Wydatki gospodarstw z jednym dzieckiem były niższe od wydatków gospodarstw bezdzietnych o 59%.

Obecność jednego dziecka w gospodarstwie domowym zwiększała wydatki na odzież i obuwie w porównaniu z gospodarstwami bez dzieci o 8%, ale w gospodarstwach z dwojgiem i więcej dzieci były już mniejsze. Dwukrotny spadek wydatków zaobserwowano w gospodarstwach z czworgiem dzieci i postępował on w gospodarstwach z większą liczbą potomstwa.

Wydatki na alkohol i wyroby tytoniowe wraz ze zwiększającą się dzietnością w gospodarstwie obniżają się. W gospodarstwach z jednym dzieckiem były niższe o 25%, z dwojgiem – o 45%, a z trojgiem – o 59% w porównaniu z gospodarstwami bez dzieci.

Wydatki na higienę osobistą w gospodarstwach z jednym dzieckiem pozostają prawie na tym samym poziomie co w gospodarstwach bez dzieci (w 2003 r. spadek o 4%), natomiast znacznie obniżają się w gospodarstwach z dwojgiem i więcej dzieci.

Jedno dziecko w gospodarstwie nie wpływa również w dużym stopniu na wydatki na rekreację i kulturę oraz na korzystanie z restauracji i hotelów. Natomiast obecność drugiego dziecka znacznie wydatki te obniża, szczególnie jeśli chodzi o restauracje i hotele.

Najmniejszą część budżetu gospodarstwa przeznaczają na edukację. Wydatki te są wyższe w gospodarstwach z dziećmi niż bez dzieci, wyjątek stanowią gospodarstwa z pięciorgiem i więcej dzieci. Świadczy to o słabej kondycji finansowej tych gospodarstw.

DOCHODY I WYDATKI GOSPODARSTW A FAZA CYKLU ROZWOJU RODZINY

Każda rodzina przechodzi określony proces rozwoju, w trakcie którego zmianie ulegają jej skład, możliwości ekonomiczne, zasoby materialne oraz potrzeby. Faza cyklu rozwoju rodziny wpływa na wydatki gospodarstwa domowego.

W pierwszej fazie w centrum zainteresowania młodej osoby czy młodego małżeństwa jest pozyskanie mieszkania, rozwijanie swoich hobby, zainteresowań, rozrywka, podróżowanie. Pojawienie się dziecka zmienia zasadniczo strukturę i wielkość wydatków. Na pierwszy plan wysuwają się potrzeby dziecka, związane z jego wyżywieniem, odzieżą oraz innymi artykułami.

Następna faza to gospodarstwa małżeństw z dziećmi w wieku szkolnym. Tu pojawiają się wydatki związane z edukacją, ubranie dziecka, wyjazdy na wakacje i ferie, sprzęt sportowy. Wydatki te wzrastają wraz z wiekiem dziecka i stanowią one dominującą pozycję w budżecie, aż do usamodzielnienia się i odejścia z domu dzieci.

W tym momencie rodzina przechodzi w kolejną fazę małżeństw osób starszych, aktywnych zawodowo po usamodzielnieniu się dzieci. W okresie tym, w zależności od możliwości finansowych i czasowych, zaspokajane są potrzeby związane z rekreacją i wypoczynkiem oraz w zależności od stanu zdrowia wzrastają wydatki na zdrowie.

W ostatniej fazie osób, małżeństw starszych, nieaktywnych zawodowo, sytuacja finansowa często ulega pogorszeniu, w efekcie wydatki tych gospodarstw koncentrują się na dobrach podstawowych oraz na zaspokajaniu potrzeb związanych ze zdrowiem.

Tabela 4. *Dochody i wydatki gospodarstw w zależności od fazy cyklu rozwoju rodziny w 2003 r., w zł*

Fazy cyklu rozwoju rodziny	Dochód ogółem	Dochód na osobę	Wydatki ogółem	Wydatki na osobę
Osoby, małżeństwa młode (I faza)	2141,4	1205,3	2015,9	1176,0
Rodziny z dziećmi przedszkolnymi (II faza)	2408,8	695,3	2206,9	640,0
Rodziny z dziećmi szkolnymi (III faza)	2313,9	596,8	2171,2	563,7
Rodziny z młodzieżą kształcąca się (IV faza)	2565,7	668,8	2466,6	649,2
Osoby, małżeństwa starsze, aktywne zawodowo (V faza)	2046,8	927,8	1918,4	894,8
Osoby, małżeństwa starsze, nieaktywne zawodowo (VI faza)	1611,7	908,4	1553,3	892,4
Średnio	2127,4	810,1	2012,7	782,1

Źródło: Jak w tab. 1.

Szacuje się, że w Polsce w 2003 r. gospodarstw z dziećmi w wieku przedszkolnym było 8,7%, z dziećmi w wieku szkolnym – 19,5%, a z młodzieżą kształ-

cącą się – 18,7%. Osoby młode bezdzietne stanowiły 7,2%, a osoby starsze bez dzieci – 45,9%.

Najwyższe dochody osiągają gospodarstwa w fazach z dziećmi na utrzymaniu, najniższe natomiast osób starszych. Ze względu na wzrost liczby osób utrzymywanych rodziny z dziećmi mają najniższe dochody w przeliczeniu na osobę, a gospodarstwa osób młodych bez dzieci najwyższe.

Najwięcej wydają gospodarstwa z młodzieżą kształcąca się, drugie miejsce zajmują gospodarstwa z dziećmi w wieku przedszkolnym, a następnie z dziećmi w wieku szkolnym. Gospodarstwa bez dzieci wydają mniej niż te z dziećmi, a gospodarstwa starsze wydają mniej niż młodsze.

Na członka rodziny najwięcej przeznaczają się w gospodarstwach osób bez dzieci. Najmniej wydają gospodarstwa z dziećmi w wieku szkolnym.

WYDATKI A FAZA CYKLU ROZWOJU RODZINY

Gospodarstwa z dziećmi i młodzieżą na utrzymaniu łącznie przeznaczają więcej niż gospodarstwa bez dzieci na takie dobra, jak: żywność, odzież i obuwie, edukacja (tab. 5).

Tabela 5. *Przeciętne miesięczne wydatki gospodarstw domowych w zależności od fazy cyklu rozwoju rodziny w 2003 r., w zł*

Fazy cyklu rozwoju rodziny	Żywność	Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	Transport i łączność	Rekreacja i kultura	Odzież i obuwie	Alkohol i wyroby tytoniowe	Zdrowie	Higiena osobista	Restauracje, hotele	Edukacja
Osoby, małżeństwa młode (I faza)	444,2	530,2	17,0	154,2	118,2	71,5	70,6	62,4	69,0	34,4
Rodziny z dziećmi przedszkolnymi (II faza)	569,4	544,7	350,5	146,4	149,6	63,52	81,6	86,0	53,1	51,3
Rodziny z dziećmi szkolnymi (III faza)	650,5	515,3	291,8	184,1	134,3	63,2	70,6	55,0	45,6	34,5
Rodziny z młodzieżą kształcąca się (IV faza)	698,8	579,0	377,1	165,9	141,4	64,7	82,7	66,3	34,5	81,9
Osoby, małżeństwa starsze, aktywne zawodowo (V faza)	529,4	505,8	266,0	107,7	84,7	67,2	88,2	46,9	25,3	13,4
Osoby, małżeństwa starsze, nieaktywne zawodowo (VI faza)	453,5	465,0	137,3	77,5	51,7	34,3	141,8	30,0	13,2	3,1

Źródło: Jak w tab. 1.

Na użytkowanie i wyposażenie mieszkania, transport i łączność oraz higienę osobistą najwięcej wydają gospodarstwa z dziećmi w wieku przedszkolnym oraz z młodzieżą kształcąca się. Od gospodarstw z dziećmi w wieku szkolnym więcej wydają, na wyżej wymienione dobra, gospodarstwa osób młodych bezdzietnych.

Najwięcej na zdrowie przeznaczają gospodarstwa osób starszych, a gospodarstwa z dziećmi w wieku szkolnym najmniej.

Rekreacja i kultura to grupy wydatków, na jakie najwięcej przeznaczają w swoim budżecie rodziny z dziećmi w wieku szkolnym oraz z młodzieżą kształcąca się, najmniej zaś gospodarstwa osób starszych bez dzieci.

Wydatki na restauracje i hotele zmniejszają się wraz z przechodzeniem do kolejnej fazy w cyklu rozwoju rodziny.

Najwyższe jednostkowe wydatki na żywność zaobserwowano w gospodarstwach bez dzieci (tab.

6). Natomiast im młodsze dziecko, tym wydatki te są niższe.

Największe opłaty z tytułu użytkowania i utrzymania mieszkania ponoszą gospodarstwa należące do I i VI fazy cyklu rozwoju rodziny; często są to osoby samotnie zamieszkujące. Natomiast najmniej wydają gospodarstwa z dziećmi w wieku szkolnym.

Transport i łączność to kolejna pozycja w wydatkach gospodarstw; najwięcej przeznaczają na nie gospodarstwa młode bez dzieci, a wśród gospodarstw z dziećmi – rodziny z dziećmi w wieku przedszkolnym; najmniejsze wartości mają rodziny z dziećmi w wieku szkolnym.

Na odzież i obuwie zdecydowanie najwięcej środków poświęcają osoby młode bez dzieci, a następnie rodziny z dziećmi w wieku przedszkolnym. Trzecie miejsce zajmują gospodarstwa osób starszych, aktywnych zawodowo, a czwarte – rodzin z młodzieżą kształcąca się. Najmniej przeznaczają gospodarstwa zaliczane do VI fazy.

Tabela 6. *Przeciętne miesięczne wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych w zależności od fazy cyklu rozwoju rodziny na osobę w 2003 r., w zł*

Fazy cyklu rozwoju rodziny	Żywność	Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	Transport i łączność	Odzież i obuwie	Alkohol i wyroby tytoniowe	Zdrowie	Rekreacja i kultura	Restauracje, hotele	Higiena osobista	Edukacja
Osoby, małżeństwa młode (I faza)	209,5	316,2	187,6	72,7	41,4	37,3	39,1	49,3	38,4	24,9
Rodziny z dziećmi przedszkolnymi (II faza)	145,1	159,0	103,1	44,0	18,2	23,1	18,8	16,6	25,2	16,3
Rodziny z dziećmi szkolnymi (III faza)	151,3	135,9	76,3	34,9	16,3	18,4	14,7	12,4	14,6	12,9
Rodziny z młodzieżą kształcąca się (IV faza)	163,2	156,2	99,4	36,9	16,9	22,1	13,6	9,6	17,7	28,5
Osoby, małżeństwa starsze, aktywne zawodowo (V faza)	217,9	245,0	120,7	38,1	31,6	42,0	15,8	13,4	22,2	18,1
Osoby, małżeństwa starsze, nieaktywne zawodowo (VI faza)	233,9	278,7	74,9	27,8	17,1	85,5	10,5	9,3	16,9	2,15

Źródło: Jak w tab. 1.

W wydatkach na alkohol i wyroby tytoniowe przodują gospodarstwa osób młodych bez dzieci oraz starszych, aktywnych zawodowo. Najmniejsze wartości dotyczyły gospodarstw z dziećmi w wieku szkolnym oraz z młodzieżą kształcąca się.

W wydatkach na zdrowie pierwsze miejsce zajmowały gospodarstwa należące do dwóch ostatnich faz. Gospodarstwa z dziećmi wydawały mniej na zdrowie niż gospodarstwa bez dzieci.

Na rekreację i kulturę oraz na opłaty związane z żywnością w restauracjach oraz pobytami w hotelach najwięcej przeznaczają gospodarstwa osób młodych bezdzietnych, drugie miejsce zajmowały rodziny z dziećmi w wieku przedszkolnym, a następnie gospodarstwa osób starszych, aktywnych zawodowo.

PODSUMOWANIE

W przedstawionej analizie skoncentrowano się na poziomie i strukturze wydatków na poszczególne dobra konsumpcyjne. Największe obciążenie ogółu gospodarstw stanowią wydatki na żywność. Szczególnie wyraźnie widoczne jest to w rodzinach wielodzietnych. Choć wydatki w przeliczeniu na osobę są najniższe, to ich procentowy udział w wydatkach ogółem wynosił 39% w gospodarstwach z czworgiem i ponad 40% w gospodarstwach z pięciorgiem i więcej dzieci. Odsetki te świadczą o niekorzystnej sytuacji materialnej gospodarstw wielodzietnych. W gospodarstwach z dziećmi w wieku szkolnym udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem jest najwyższy.

Znaczące obciążenie stanowią także wydatki związane z utrzymaniem mieszkania. Tutaj jednak relatywnie większe obciążenie ponoszą rodziny małodzietne, u których opłaty te wynoszą około 25% budżetu domowego. W rodzinach wielodzietnych wartości te stanowią około 20%. Wypląta to z kilku czynników, m.in. z wielkości rodziny (im większa rodzina, tym w przeliczeniu na członka niższe koszty) oraz charakteru mieszkania (rodziny wielodzietne częściej użytkują własne domy, co nie zobowiązuje ich do wnoszenia opłat za najem mieszkania). Im starsze dziecko, tym mniejszy udział kosztów

związanych z użytkowaniem i wyposażeniem mieszkania.

Dość znaczne obciążenie budżetu domowego stanowią wydatki na transport i łączność. Tu zdecydowanie przodują gospodarstwa z mniejszą liczbą dzieci. Procentowy udział wydatków na transport i łączność w wydatkach ogółem jest niższy w gospodarstwach z dziećmi w wieku szkolnym aniżeli w gospodarstwach z młodzieżą kształcąca się czy z dziećmi w wieku przedszkolnym.

Kolejną pozycją pod względem wielkości wydatków w gospodarstwie domowym są wydatki ponoszone na rekreację i kulturę. Gospodarstwa z mniejszą liczbą dzieci ponoszą wyższe koszty na osobę. W łącznych wydatkach na zaspokajanie tej potrzeby gospodarstwa przeznaczają od 5% do 8%.

Wydatki na edukację w gospodarstwach z trojgiem i mniej dzieci pochłaniają 2%–3% ogólnych wydatków, natomiast w rodzinach wielodzietnych – 1%. Związane jest to z lepszą sytuacją materialną gospodarstw z mniejszą liczbą potomstwa, w rodzinach wielodzietnych bowiem praktykowane jest korzystanie np. z podręczników szkolnych czy przyborów szkolnych dzieci starszych przez dzieci młodsze.

Wydatki na odzież i obuwie pochłaniają 5%–6% ogólnego budżetu rodzin z dziećmi, a w rodzinach bez dzieci – 4%. W gospodarstwach z dziećmi najmłodszymi wydatki te pochłaniają większy procent budżetu niż w rodzinach z dziećmi starszymi.

Na zdrowie oraz na zaspokajanie potrzeb związanych z higieną gospodarstwa przeznaczają po około 2%–3% wydatków ogółem. A koszty ponoszone na zakup tych dóbr są wyższe w rodzinach małodzietnych niż wielodzietnych.

¹ K. Gutkowska, I. Ozimek, W. Laskowski, *Uwarunkowania konsumpcji w polskich gospodarstwach domowych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2001, s. 33.

² K. Żelazna, I. Kowalczyk, B. Mikuta, *Ekonomika konsumpcji elementy teorii*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002, s. 99.

³ K. Gutkowska, I. Ozimek, W. Laskowski, *Uwarunkowania konsumpcji w polskich...*, op. cit., s. 33.